

مکتب فقہی امام خمینی (س)

www.ketabir

سعید ضیائی فر

سرشناسه: ضیائی فر. سعید، ۱۳۴۲ -

عنوان و نام پدیدآور: مکتب فقهی امام خمینی (س) / سعید ضیائی فر.

مشخصات نشر: تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ج. ۳۴۰ ص.

شابک: 9 - 148 - 212 - 964 - 978 ISBN

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۳۱۵ - ۳۴۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹-۱۳۶۸. -

نظریه درباره فقه / فقه جعفری - قرن ۱۴ / فقه - قواعد.

شناسه افزوده: الف. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، دفتر قم. مؤسسه چاپ و نشر عروج.

رده بندی کنگره: ۷ / ۷۰۷ / ۵ / ۱۵۷۴ DSR

رده بندی دیویی: ۹۵۵ / ۰۸۴۲

شماره کتابشناسی ملی: ۲۲۳۰۴۳۱

کد / م ۲۵۹۶

مؤسسه چاپ و نشر عروج

مکتب فقهی امام خمینی (س)

نویسنده: سعید ضیائی فر

ناشر: چاپ و نشر عروج (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س))

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۶۵۰۰ تومان

• خیابان انقلاب، بین ۱۲ فروردین و فخر رازی، فروشگاه مرکزی، تلفن: ۶۶۴۰۴۸۷۳ - دورنگار: ۹۱۵ - ۶۶۴۰۰۰۰۰

• خیابان انقلاب، تقاطع حافظ، فروشگاه شماره ۱، تلفن: ۶۶۷۰۱۲۹۷

• مراکز پخش: خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای واندادمری، فروشگاه شماره ۲، تلفن: ۶۶۹۵۵۷۳۷

• حرم مطهر حضرت امام خمینی (س)، ضلع شمالی، فروشگاه شماره ۳، تلفن: ۵۵۲۰۳۸۰۱

• کلیه نمایندگیهای فروش در استانها

نشانی الکترونیکی: pub@imam-khomeini.ir

فهرست مطالب

مقدمه ناشر..... ۱

درآمد..... ج

بخش اول: کلیات

فصل اول: پیشینه و تعریف مکتب در علوم..... ۳

۱. معنای لغوی..... ۳

۲. کاربردهای واژه مکتب..... ۴

۳. پیشینه مکتب در علوم..... ۷

۴. تعریف مکتب..... ۹

۵. تعریف پیشنهادی و مختار..... ۱۳

فصل دوم: شاخص‌های مکتب در علم فقه..... ۱۵

۱. منابع..... ۱۵

۲. روش‌ها..... ۱۷

۳. هدف و کارکرد..... ۱۹

۴. موضوع و قلمرو..... ۲۰

۵. مبانی..... ۲۱

الف) مبانی کلامی..... ۲۱

ب) مبانی تفسیر متنی..... ۲۳

ج) مبانی حدیث‌شناسی..... ۲۳

فصل سوم: رابطه فقه با سایر علوم..... ۲۵

۱. انواع ارتباط علوم..... ۲۵

۲. ابعاد ارتباط علوم..... ۲۶

۳.	میزان تأثیر گذاری علوم بر یکدیگر	۲۷
دیدگاه اول:	تأثیر ضروری و همه جانبه	۲۷
دیدگاه دوم:	تأثیر امکانی و جزئی	۲۸
۴.	علوم مرتبط با فقه	۲۹
ارزیابی		۳۲
۵.	علوم تأثیر گذار بر فقه	۳۳
۶.	علوم مقدم بر فقه از دیدگاه امام خمینی (س)	۳۵
۷.	میزان نیاز به علم اصول در استنباط احکام	۳۵
دیدگاه اول:	بی نیازی از علم اصول فقه مدون رایج	۳۶
دیدگاه دوم:	نیاز شدید به علم اصول فقه مدون رایج	۳۷
دیدگاه سوم:	دیدگاه میانه	۳۷
فصل چهارم:	جایگاه فقه در اندیشه اسلامی	۴۱
۱.	دیدگاه های مختلف درباره علم برتر و اهم	۴۵
دیدگاه اول:	علم تفسیر	۴۵
دیدگاه دوم:	علم کلام	۴۶
دیدگاه سوم:	فلسفه	۴۷
دیدگاه چهارم:	عرفان	۴۸
دیدگاه پنجم:	علم اخلاق	۴۹
دیدگاه ششم:	علم فقه (بعد از معرفت)	۵۰
دیدگاه هفتم:	علم حدیث	۵۳
نتیجه گیری		۵۴
۲.	تبیین دیدگاه امام	۵۶
دیدگاه حضرت امام (س)	درباره منزلت فقه	۵۷
دیدگاه امام	درباره منزلت اخلاق	۶۲
نتیجه گیری نهایی		۶۸

بخش دوم: عناصر مکتب فقهی امام(س)

فصل اول: اهداف دین.....	۷۳
۱. اخروی و دنیوی بودن هدف دین.....	۷۴
دیدگاه اول: اخروی بودن هدف دین.....	۷۴
دیدگاه دوم: دنیوی بودن هدف دین.....	۷۵
دیدگاه سوم: دنیوی و اخروی بودن هدف دین.....	۷۶
دیدگاه امام.....	۷۶
۲. فردی یا اجتماعی بودن هدف دین.....	۷۹
دیدگاه اول: اختصاص دخالت دین به بعد فردی زندگی انسان.....	۷۹
دیدگاه دوم: گسترش قلمرو دین به عرصه روابط اجتماعی.....	۸۰
دیدگاه امام.....	۸۱
۳. معنوی یا مادی بودن هدف دین.....	۸۳
دیدگاه اول: اختصاص دخالت دین به ابعاد معنوی.....	۸۳
دیدگاه دوم: پرداختن دین به ابعاد مادی و معنوی زندگی.....	۸۳
دیدگاه حضرت امام(س).....	۸۶
۴. دین و نهاد دولت.....	۸۹
دیدگاه اول: نفی اشتغال دین بر دولت و نهاد اجرایی.....	۸۹
دیدگاه دوم: اشتغال دین بر دولت و نهاد اجرایی.....	۹۰
دیدگاه امام.....	۹۱
نتیجه گیری.....	۹۲
فصل دوم: اهداف علم فقه.....	۹۵
۱. اخروی یا دنیوی بودن علم فقه.....	۹۵
دیدگاه اول: دنیوی بودن علم فقه.....	۹۶
دیدگاه دوم: اخروی بودن علم فقه.....	۱۰۰
دیدگاه سوم: دنیوی و اخروی بودن علم فقه.....	۱۰۱

دیدگاه امام (س).....	۱۰۴
۲. معنوی یا مادی بودن علم فقه.....	۱۰۶
دیدگاه امام.....	۱۰۸
۳. فردی یا اجتماعی بودن علم فقه.....	۱۰۹
فردی یا اجتماعی بودن فقه به معنای اول.....	۱۱۰
فردی یا اجتماعی بودن فقه به معنای دوم.....	۱۱۱
دیدگاه امام.....	۱۱۲
فصل سوم: نگاه حکومتی به فقه.....	۱۱۵
۱. نگاه حکومتی به فقه و معنای آن.....	۱۱۵
معنای نگاه حکومتی به فقه.....	۱۱۸
۲. مبانی نگاه حکومتی به فقه.....	۱۲۱
الف) گسترش قلمرو فقه به عرصه اداره جامعه.....	۱۲۱
ب) اهمیت مقایسه‌ای ابعاد دین و شؤون معصوم (ع).....	۱۲۲
۳. ویژگی‌ها و پیامدهای نگاه حکومتی به فقه.....	۱۲۷
الف) تقدم حفظ نظام بر سایر احکام.....	۱۲۷
ب) نیاز به قواعد و ضوابط اصولی جدید.....	۱۳۲
ج) نظام‌مندی.....	۱۳۴
د) تأثیر نگاه حکومتی در کیفیت استنباط از مستند احکام.....	۱۳۹
هـ) کارآمدی فقه.....	۱۵۰
و) طریقت احکام نسبت به اهداف و ارزش‌های دین.....	۱۵۳
ز) اجرایی دانستن فقه.....	۱۵۶
ح) عدم غلبه فوق‌العاده احکام فردی و عبادی.....	۱۵۹
ط) وجود تکالیف جامعه علاوه بر تکالیف افراد.....	۱۶۱
فصل چهارم: نقش زمان و مکان در اجتهاد.....	۱۶۳
۱. تاریخچه نقش زمان و مکان در اجتهاد.....	۱۶۳
۲. بررسی مفاد «نقش زمان و مکان در اجتهاد».....	۱۶۸

الف) توضیح واژه‌ها.....	۱۶۸
ب) انواع تأثیرگذاری زمان و مکان.....	۱۷۱
ج) بررسی میزان انطباق اقسام مذکور با دیدگاه امام.....	۱۷۷
نتیجه‌گیری.....	۱۸۵
۳. نمونه‌هایی از به کارگیری زمان و مکان.....	۱۸۶
الف) جواز قیمت‌گذاری کالای احتکار شده در صورت اجحاف.....	۱۸۶
ب) جواز فروش اسلحه به دشمنان در برخی موارد.....	۱۸۷
ج) جواز فروش خون در صورت وجود منفعت عقلایی.....	۱۸۹
د) اختصاص حرمت مجسمه‌سازی برای پرستش.....	۱۸۹
هـ) تعمیم حق خیار حیوان.....	۱۹۱
و) حمل برخی روایات فقهیه بر فوقیت خاص.....	۱۹۶
ز) اختصاص وجوب اعاده به انکشاف اشتباه قبله در وقت.....	۱۹۷
ح) عدم لزوم جمع میان دو نماز از سوی مریض بجه.....	۱۹۹
ط) عدم جواز نماز خواندن در لباس نجس.....	۱۹۹
ی) گسترش مصادیق عیب از مصادیق مائور.....	۲۰۱
ک) خروج شطرنج از وسیله قمار.....	۲۰۱
فصل پنجم: ولایت مطلقه فقیه.....	۲۰۳
۱. معنای ولایت مطلقه.....	۲۰۳
معنای لغوی ولایت.....	۲۰۳
معنای اصطلاحی ولایت.....	۲۰۴
اقسام ولایت.....	۲۰۴
الف) ولایت تکوینی و ولایت تشریعی.....	۲۰۴
ب) ولایت عام و ولایت خاص.....	۲۰۵
ج) ولایت مطلقه و مقیده.....	۲۰۷
مروری بر تفسیرهای مختلف از ولایت مطلقه.....	۲۲۱
۱. ولایت مطلقه همان ولایت عامه است در مقابل ولایت بر قضا و امور حسبه.....	۲۲۱

۲. ولایت مطلقه به معنای ولایت غیر مشروط به ضرورت و اضطرار.....	۲۲۲
۳. ولایت مطلقه به معنای حکومت مطلقه و غیر مقید به چارچوب‌های قانونی.....	۲۲۴
۴. ولایت مطلقه به معنای عدم تقید به احکام شرعی فرعی.....	۲۲۶
تفسیر مختار.....	۲۲۸
نتیجه‌گیری.....	۲۳۹
۲. نسبت میان احکام شرعی و احکام ولایی.....	۲۳۹
تفاوت‌های حکم شرعی و حکم ولایی.....	۲۳۹
دیدگاه اول: احکام ولایی مصداق حکم اولی یا ثانوی.....	۲۴۲
دیدگاه دوم: امکان احکام ولایی خارج از احکام اولی و ثانوی.....	۲۴۵
دیدگاه حضرت امام(س).....	۲۴۸
دیدگاه‌های مختلف درباره جمع میان برداشت‌های متفاوت از سخنان حضرت امام(س).....	۲۵۸
دیدگاه اول: عدم اختصاص ولایت فقیه به صورت اضطرار.....	۲۵۸
دیدگاه دوم: تفویض اختیار احکام اجتماعی به فقیه ولی امر.....	۲۶۰
دیدگاه سوم: تبدل رأی حضرت امام(س).....	۲۶۳
فصل ششم: نگاه عقلایی پر رنگ به مباحث معاملات.....	۲۶۷
۱. معنای نگاه عقلایی به معاملات.....	۲۶۸
۲. مبانی نگاه عقلایی به معاملات.....	۲۶۹
الف) حکمت شارع.....	۲۶۹
ب) نقش اصلاح‌گری شارع.....	۲۷۱
۳. پیامدهای نگاه عقلایی شدید به معاملات.....	۲۷۳
الف) مستقل دانستن عقود جدید.....	۲۷۴
ب) قاعده اولی صحت در معاملات.....	۲۷۶
ج) عدم توقیفی بودن الفاظ معاملات.....	۲۷۷
د) عدم اشتراط عربیت در صیغه.....	۲۷۹
هـ) تفسیر غیر تبعیدی از روایات.....	۲۸۰
و) استفاده از عناصر عقلانی و عقلایی در استنباط احکام معاملات.....	۲۸۱

۲۸۲.....	ز) تقدم مراجعه به ادله عقلایی بر مراجعه به متون دینی.....
۲۸۵.....	ح) اعتماد بر دليل عقلایی.....
۲۸۶.....	ط) طرح روايت.....
۲۸۷.....	نتیجه‌گیری نهایی.....
۲۸۷.....	محور اول: مکتب فقهی امام.....
۲۸۸.....	محور دوم: مؤلفه‌های اساسی مکتب فقهی امام.....
۲۸۸.....	۱. نوع تلقی امام از دین و فقه.....
۲۹۱.....	۲. جایگاه فقه در دین.....
۲۹۳.....	۳. نگاه حکومتی به فقه.....
۲۹۷.....	۴. نقش زمان و مکان در اجتهاد.....
۲۹۹.....	۵. ولایت مطلقه فقیه.....
۳۰۱.....	۶. نگاه شدید عقلایی به معاملات.....
۳۰۳.....	محور سوم: نقاط ثبات و تحول در اندیشه فقهی امام.....
۳۰۴.....	۱. نگاه حکومتی به فقه.....
۳۰۶.....	۲. توانایی اجتهاد مصطلح برای اداره جامعه.....
۳۰۹.....	۳. ضرورت حکومت در عصر غیبت.....
۳۱۳.....	۴. نقش زمان و مکان در اجتهاد.....
۳۱۵.....	کتاب‌نامه.....

مقدمه ناشر

امام خمینی (س) شخصیتی کثیرالابعاد و متضلع می‌باشند که در علوم نقلی و عقلی به شکل ویژه‌ای ممتاز و سرآمد بود. تبحر ایشان در علوم عقلی وی را از تدریس موفق و تحقیق و تألیف در دانش‌های نقلی - به ویژه فقه و اصول - باز نداشت.

سال‌ها تدریس در دو حوزه بزرگ قم و نجف و تألیف دوره کامل اصول و آثار متنوع فقهی، اعم از فقه فتوایی؛ مانند تحریر الوسیله و فقه استدلالی؛ مانند کتاب البیع، از وی فقهی صاحب مبنا و مکتب ساخت.

حضرت امام (س) که برای نخبگان به عنوان مصلحی اجتماعی شناخته می‌شد و برای عموم طبقات مردم رهبری خدمتگزار، دانش فقه را چنان منظم و به مثابه یک دستگاه مترابط می‌نگریست که علاوه بر نگارش آثار فراوان فقهی - اصولی و تربیت تعداد زیادی از مجتهدان و فقیهان، حکومت روزآمد مبتنی بر مبانی فقهی را با نام جمهوری اسلامی و با محوریت نظریه ولایت فقیه تئوری‌پردازی و سپس عملیاتی و آن‌گاه به نتیجه رساند.

ورود امام خمینی (س) به مبارزات، برخاسته از نگاهی فقیهانه بود و ایشان در جایگاه یک فقیه و مرجعی مسئولیت‌شناس رسالت رهبری را بر دوش کشید و در سال‌های مبارزه با نگرش فقیهانه خود نظریه ولایت فقیه و حکومت اسلامی را مطرح

نمود که برنامه و هدف مبارزات اسلامی را مشخص می‌کرد.

او پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تأسیس و اداره نظام جمهوری اسلامی را از منظری فقهی می‌دید. البته فقهی که او مد نظر داشت «تئوری واقعی و کامل اداره انسان از گهواره تا گور است»^۱ و فرایند اجتهادی که باید محصولی این چنین بدهد در نگاه او تعریف دیگری داشت که «زمان و مکان دو عنصر تعیین‌کننده»^۲ در آن می‌باشند. همچنان که در فقه امام خمینی (س) «حکومت در نظر مجتهد واقعی فلسفه عملی تمامی فقه در تمامی روایای زندگی بشریت است، حکومت نشان‌دهنده جنبه عملی فقه در برخورد با تمامی معضلات اجتماعی و سیاسی و نظامی و فرهنگی است».^۳

همین نگاه فقهی، نهضت، انقلاب و نظامی اسلامی را پدید آورد و حفظ نظام را از اوجب واجبات شمرد؛ چرا که با وجود حکومت اسلامی جامعه طبق احکام و نظامات اسلامی و مطابق موازین شرعی اداره می‌شود.

تحقیق و بررسی در ابعاد گسترده شخصیت علمی امام خمینی (س) همواره مورد اهتمام مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س) بوده است. معاونت پژوهش دفتر قم با تقدیم پژوهش «مکتب فقهی امام خمینی» به قلم فاضل ارجمند حجت الاسلام والمسلمین ضیائی فر (دامت افاضاته) کوشیده است گامی در این راستا بردارد.

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)

دفتر قم

۱. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۹.

۲. همان.

۳. همان.

درآمد

«امام خمینی» یکی از شگفتی‌های قرن حاضر است. شخصیتی است که کمالات علمی و عملی را با هم در خویش گرد آورده است. آوازه و شهرت جهانی وی، بیشتر با مبارزه و جهاد مقدس ایشان برای سرنگونی رژیم شاهنشاهی و استقرار نظام جمهوری اسلامی گره خورده است و شخصیت علمی وی برای عموم مردم تحت الشعاع شخصیت اجتماعی و سیاسی ایشان قرار گرفته است. لذا گستره و ژرفای شخصیت علمی وی چندان نمایان نگشته است. ناشناخته ماندن ژرفای شخصیت علمی ایشان برای غالب مردم چندان دور از انتظار نیست؛ آنچه دور از انتظار می‌نماید، ناشناخته ماندن ژرفای شخصیت علمی ایشان برای دانشوران به ویژه حوزویان و هم‌صنفان ایشان است. یکی از شاگردان برجسته ایشان که محضر علمای بسیاری را درک کرده است، می‌گوید:

شاید سالیان درازی طول بکشد تا همه ابعاد وجودی حضرت امام روشن بشود و آن مقداری هم که تا به حال برای ما روشن شده، مقداری از ابعاد شخصیتی ایشان است و هنوز برخی از ابعاد شخصیت امام مخصوصاً جنبه علمی ایشان مشخص نشده است... مقام علمی ایشان مخفی مانده است... با این که شهرت جهانی پیدا کرده... ولی از نظر علمی یک محرومیت و مظلومیت عجیبی دارد.^۱

۱. مصاحبه با آیت الله فاضل لنکرانی، کنگره امام خمینی و اندیشه حکومت اسلامی، مصاحبه‌های علمی،

شخصیت کم‌نظیر امام از زاویه گستره هم شگفت‌آور است. ایشان در حالی که متفکری اجتماعی و سیاستمداری زیرک، خبره و چیره‌دست است، در رشته‌های علمی گوناگون تبحر و تخصص دارد. از این رو در رشته‌های علمی مختلف تحصیل و تدریس کرده است؛ شاگردان متعددی را پرورش و آثار سودمندی را در رشته‌های مختلف علمی به جامعه و محافل علمی تحویل داده است و مهم‌تر از همه دانشوری نظریه‌پرداز است. ایشان نظریه‌های راهگشا و بدیعی، به ویژه در عرصه تعامل دین و جامعه و حکومت ارائه داده است. بی‌تردید ذوابعاد بودن شخصیت ایشان یکی از مهم‌ترین اسرار موفقیت ایشان است.

در مروری گذرا بر شخصیت علمی امام و مکتب فقهی ایشان می‌توان مهم‌ترین شاخص‌های آن را چنین فهرست کرد:

۱- امام بر آموزه‌های متنوع دین در عرصه اعتقاد، اخلاق، عرفان، فقه و ... اشراف دارد. از این رو تفسیر امام از دین، تفسیری تک‌بعدی و جزئی‌نگر نیست، بلکه تفسیری ذوابعاد، جامع، کلان و با برقرار کردن توازن میان ابعاد و ادوار زندگی انسان است. امام از یک سو میان دنیا و آخرت توازن برقرار می‌کند و از سوی دیگر میان مادیت و معنویت، در جنبه‌های فردی و اجتماعی و ظاهری و باطنی توازن برقرار می‌کند و با این تفسیر تلاش می‌کند فطرت انسان معاصر را بیدار ساخته و سعادت دو دنیا را برای وی ترسیم نماید.

۲- امام قرائتی از دین را ارائه می‌دهد که در پرتو آن نقش اجتماعی و سیاسی پر رنگی برای دین و رهبری دینی در نظر گرفته می‌شود و به ظرفیت‌های راکد و مغفول دین توجه شایسته و بایسته شده، رهبری دینی توانایی خویش را برای هدایت انسان و رهبری جامعه انسانی با تمام قدرت به نمایش می‌گذارد.

۳- امام شخصیتی است که تعاملی معقول میان دیدگاه‌ها و فرضیه‌های علمی و واقعیت‌های اجتماعی برقرار می‌کند، چرا که وی عالمی عزلت‌گزین و به دور از

واقعیت‌های اجتماعی نبوده است تا دیدگاه‌های وی در خلأ و به دور از واقعیت‌های اجتماعی شکل بگیرد.

۴- گرچه امام به رشته‌های گوناگون علوم اسلامی اشراف دارد، ولی عنایت وی به برخی از رشته‌های علمی بیشتر است، و در این میان به فقه و عرفان توجه خاصی دارد و ابتکارها و نوآوری‌های ایشان در این دو رشته علمی فزون‌تر و در عین حال ناشناخته‌تر است. یادگار امام در این باره می‌گوید:

گرچه مطلب برای خودم تقریباً مسلم است، ولی ممکن است با آنچه تا به حال مطرح بوده است هماهنگ نباشد. از همه ابعاد امام ناشناخته‌تر، بعد عرفانی و فقهی امام است. امام با طرح مسائلی نو به صورت موجز به سمتی حرکت می‌فرمودند که مضامین نظام را در چارچوب فقهی محکم، یکی پس از دیگری حل می‌نمودند، ولی جنگ و مسائل داخلی اجازه نداد تا بتوانیم در این زمینه‌ها استفاده کامل را از نظرات امام بنماییم.^۱

در انقلاب اسلامی و نظام دینی برآمده از آن نیز بیشتر دو بعد عرفانی و فقهی امام مؤثر بود، گرچه ابعاد سیاسی، اجتماعی، اخلاقی و فلسفی ایشان هر یک سهم خاص خود را داشتند.

امام قبل از سال ۴۱ نیز در سال ۱۳۲۳ پس از برکناری رضاخان از مسند قدرت، مردم را به قیام فراخوانده بود،^۲ ولی هنگامی اکثریت مردم متدین ایران به ندای وی لبیک گفتند و رهبری وی را به جان و دل پذیرفتند و بی اعتنا به همه تهدیدات دشمن غدار به خیابان‌ها ریختند و تا مرز قربانی شدن پیش رفتند که وی از مسند فقاهت و مرجعیت به مبارزه با نظام شاهنشاهی فتوا داد.

۵- به اعتقاد نگارنده اکثر «بن‌مایه‌های اندیشه فقهی امام» و «شاخص‌ها و مؤلفه‌های مکتب فقهی امام» در لابلای کلمات و تألیفات ایشان هر چند به صورت اجمال و

۱. سید احمد خمینی، انقلاب فقهی امام، مجله حضور، شماره ۴، ص ۱۲.

۲. رک: صحیفه امام، ج ۱، ص ۲۱-۲۳.

سربسته از قبل از انقلاب وجود داشته است، به ویژه امام در کتاب *البیع* و ولایت فقیه به این مؤلفه‌ها اشاره کرده است، ولی هنگامی این «بن‌مایه‌ها» بیشتر بروز و ظهور پیدا کرد و پخته‌تر و شفاف‌تر مطرح گردید که فقه متمایز و ممتاز امام به عرصه عمل و اداره کشور وارد شد و در مواجهه نظری و عملی قرار گرفت که مقایسه یک نمونه آن در اینجا کافی به نظر می‌آید.

امام در پیام سوم اسفند سال ۶۷ خویش می‌آورد:

حکومت در نظر مجتهد واقعی فلسفه عملی تمامی فقه در تمامی زوایای زندگی بشریت است، حکومت نشان‌دهنده جنبه عملی فقه در برخورد با تمامی معضلات اجتماعی و سیاسی و نظامی و فرهنگی است. فقه تئوری واقعی و کامل اداره انسان از گهواره تا گور است. هدف اساسی این است که ما چگونه می‌خواهیم اصول محکم فقه را در عمل فرد و جامعه پیاده کنیم و بتوانیم برای معضلات جواب داشته باشیم.^۱

امام بن‌مایه این سخن را در «کتاب‌البیع» آورده است، آن جا که می‌نویسد:

الإسلام هو الحكومة بشؤونها، والأحكام قوانين الإسلام... وأمور آلیّة لإجرائها وبسط العدالة.^۲

پرسش‌ها و سرفصل‌های تحقیق

سؤال اصلی این تحقیق این است که مؤلفه‌ها و ویژگی‌های اندیشه و مکتب فقهی امام خمینی چیست؟ یافتن پاسخی منطقی برای این پرسش در گرو روشن شدن برخی پرسش‌های دیگر است، نظیر این که: مؤلفه و شاخص‌های مکتب در علوم چیست؟ شاخص‌های مکتب در علم فقه چیست؟ علم فقه با چه علوم ارتباط دارد؟ و سرانجام علم فقه چه جایگاهی در اندیشه اسلامی دارد؟ این‌ها پرسش‌های مقدماتی تحقیق

۱. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۹.

۲. کتاب‌البیع، ج ۲، ص ۶۳۳.

است. از این رو بخش اول تحقیق عهده‌دار پاسخ‌گویی به پرسش‌های فوق است، تا زمینه برای پاسخ‌گویی به پرسش اصلی فراهم شود.

بخش دوم تحقیق عهده‌دار پاسخ‌گویی به پرسش اصلی تحقیق است که ویژگی‌های مکتب فقهی امام در دو قسمت زیربناها و روبناها تبیین شده است. دو فصل اول به زیربناها و بقیه فصل‌ها به روبناهای مکتب فقهی امام اختصاص یافته است. از این رو تحقیق در دو بخش، بخش اول با چهار فصل و بخش دوم با شش فصل چنین سامان یافته است:

بخش اول: کلیات

بخش اول در بردارنده مباحثی است که پاره‌ای از آن‌ها به جایگاه فقه از دیدگاه اسلام و امام می‌پردازد و پاره‌ای دیگر علوم مقدماتی و مرتبط با فقه را روشن می‌نماید و برخی دیگر مبادی تصویری بحث - که مهم‌ترین آن ارائه سیمایی کلی از مکتب در علوم (به ویژه علم فقه) است - را مورد بررسی قرار می‌دهد؛ لذا فصل‌های این بخش عبارتند از:

فصل اول: پیشینه و تعریف مکتب در علوم؛

فصل دوم: شاخص‌های مکتب در علم فقه؛

فصل سوم: رابطه فقه با سایر علوم؛

فصل چهارم: جایگاه فقه در اندیشه اسلامی.

بخش دوم: عناصر مکتب فقهی امام(س)

در این بخش به بررسی عناصر مکتب فقهی امام در شش فصل می‌پردازیم. روشن است که نوع تلقی امام از دین و فقه در شکل‌دهی به مکتب فقهی ایشان مؤثر بوده است، همان‌طور که نگاه حکومتی ایشان به فقه، یکی از محورهای اصلی مکتب فقهی ایشان است. نقش زمان و مکان در اجتهاد و ولایت مطلقه فقیه، دو محوری است که امام به صراحت مطرح کرده است و محور اخیر در لابه‌لای مباحث ایشان به چشم

ح □ مکتب فقهی امام خمینی (س)

می‌خورد. از این رو مباحث این بخش را طی شش فصل پی می‌گیریم:

فصل اول: اهداف دین؛

فصل دوم: اهداف فقه؛

فصل سوم: نگاه حکومتی به فقه؛

فصل چهارم: نقش زمان و مکان در اجتهاد؛

فصل پنجم: ولایت مطلقه فقیه؛

فصل ششم: نگاه عقلایی پررنگ به مباحث معاملات.

www.ketab.ir